

**СЕКЦИЯ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ И
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ С ОВЗ ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО
ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

УДК: 372.3.4

DOI 10.33514/1694-7851-2024-2/2-176-185

Байдужева Н.Б.

ага окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Baydueva@list.ru

Аскарова Э.Ж.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Сартбаева А.К.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

БАЛДАРДЫН СҮЙЛӨӨ БУЗУЛУУЛАРЫН ОНДООДО АТА-ЭНЕЛЕРДИН ОРДУ

Аннотация. Сүйлөө өнүгүүсүнүн ар кандай бузулуулары бар балдардын санынын көбөйүшү коррекциялоонун кыйла натыйжалуу каражаттарын жана методдорун талап кылат жана бүгүнкү күндө абдан актуалдуу маселе. Клиникалык жана психо-педагогикалык классификацияга таянуу менен макалада мектепке чейинки жана кенже мектеп жашындагы балдардын сүйлөө бузулуулары жана тукум куучулук факторлору каралат (атап айтканда, тилдин өнүгүүсүнүн кечендеши, кекечтик, дисграфия ж.б.). Бул процессте ата-энелердин активдүү жана сабаттуу катышуусунан социалдык факторлордун терс таасиринин жана коррекциялык-өнүктүрүүчү иштин ийгиликтүүлүгүнүн ролу баса белгиленет. Балдардын, негизинен мектепке чейинки балдардын сүйлөө бузулууларын ондоого ата-энелерди тартуунун салттуу формалары талданат. Көпчүлүк дисграфия жана дислексия диагнозу коюлган кенже класстын окуучуларынын ата-энелери менен мектепте иштөө тутумунун жоктугу белгиленди. Коррекциялык процессте ата — энелерди жана туугандарды активдүү тартуунун мисалы катары Ю. Б.Некрасова, Н. Л. Карпованын үй-бүлөлүк топтук логопсихотерапия системасында кекечтердин ар кандай курактагы топторунун иш тажрыйбасы келтирилген. Бул система психологиянын, педагогиканын, логопедиянын жана медициналык эмес психотерапиянын татаал биримдиги катары кызмат кылат. Сүйлөөсү бузулган адамдын социореабилитация комплексин бир адис, үй — бүлөлүк логопсихотерапевт жүргүзөт. Бул топтордо жүргүзүлгөн изилдөө сунушталат: бала-ата-энелик мамилелердин кемчилиги; бала-ата-эне мамилесиндеги тенденциялар, сүйлөө кемтигинин пайда болушуна, бекемделишине жана сакталышына өбөлгө түзөт; кекечтиктин пайда болушунда ата-эненин инсандык жана сүйлөө өзгөчөлүктөрүнүн ролу. Натыйжалар ата-энелерден балдарга патологиялык жүрүм-турум структураларынын котормосу катары сүйлөө кемтигинин пайда болушунун, бекемделишинин жана өнүгүшүнүн өзгөчө

психологиялык механизмдеринин бар экендиги жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет. Үй-бүлөлүк топтук логопсихотерапия системасынын бала бакча шартында мектепке чейинки куракка ылайыкташуусу жана мектеп шартында жазуу тилин өздөштүрүүдө кыйынчылыктары бар кенже мектеп окуучулары менен сабактарда ар кандай курактагы топтордун тажрыйбасын колдонуу көрсөтүлгөн. Бардык иштер социореабилитация процессинин жалпы адамзаттык маанилүүлүк принциптерине, балдардын сөзүн калыбына келтирүүгө үй-бүлөгө багытталган мамиле, үй-бүлөнү бирдиктүү сүйлөө режимине киргизүү, психикалык жакшы абалдарды чакыруу жана бекемдөө уюштурулат.

Негизги сөздөр: балдар, сүйлөөнүн бузулушу, коррекция, ата-энелер, үй-бүлөлүк топтун логопсихотерапиясы, дисфония, баланын инсандыгын калыптандыруу, тарбиялоо стили, гиперопека, гипопека.

Байдуева Н.Б.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г.Бишкек

Baydueva@list.ru

Аскарова Э.Ж.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

Сартбаева А.К.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

РОЛЬ РОДИТЕЛЕЙ В КОРРЕКЦИИ РЕЧЕВЫХ НАРУШЕНИЙ У ДЕТЕЙ

Аннотация: Увеличение числа детей с различными нарушениями речевого развития требует более эффективных средств и методов коррекции и сегодня является очень актуальной проблемой. В статье, основанной на клинической и психолого-педагогической классификации, рассматриваются нарушения речи и наследственные факторы у детей дошкольного и младшего школьного возраста (в частности, задержка языкового развития, заикание, дисграфия и т. д.).Б.). Подчеркивается роль негативного влияния социальных факторов и успешности коррекционно-развивающей работы со стороны активного и грамотного участия родителей в этом процессе. Анализируются традиционные формы привлечения родителей к коррекции речевых нарушений у детей, преимущественно дошкольного возраста. Было отмечено отсутствие системы взаимодействия в школе с родителями младших классов, у многих из которых диагностирована дисграфия и дислексия. В качестве примера активного вовлечения родителей и родственников в процесс коррекции Ю. Б.Некрасова, Н. Л. В системе семейной групповой логопсихотерапии Карповой представлен опыт работы различных возрастных групп заикающихся. Эта система служит сложным Союзом психологии, педагогики, логопедии и немедицинской психотерапии. Комплекс социореабилитации человека с нарушениями речи проводится одним специалистом, семейным логопсихотерапевтом. Исследования, проведенные в этих группах, рекомендуют: несовершенство отношений ребенок-родитель; тенденции в отношениях

ребенок-родитель, способствующие возникновению, укреплению и поддержанию речевого дефекта; роль личностных и речевых характеристик родителей в возникновении заикания. Результаты позволяют говорить о наличии специфических психологических механизмов возникновения, закрепления и развития речевого дефекта как трансляции патологических поведенческих структур от родителей к детям. Показана адаптация системы семейной групповой логопсихотерапии к дошкольному возрасту в условиях детского сада и применение опыта различных возрастных групп на занятиях с младшими школьниками, имеющими трудности в овладении письменной речью в условиях школы. Вся работа будет организована на принципах общечеловеческой значимости процесса социореабилитации, семейно-ориентированного подхода к восстановлению речи детей, включения семьи в единый речевой режим, вызова и укрепления хорошего психического состояния.

Ключевые слова: дети, нарушения речи, коррекция, родители, логопсихотерапия семейной группы, дисфония, формирование личности ребенка, стиль воспитания, гиперопека, гипоопека.

Baydueva N.B.

Senior Lecturer

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

Baydueva@list.ru

Askarova Zh. E.

master's student

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

Sartbaeva A.K.

master's student

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

THE ROLE OF PARENTS IN CORRECTING SPEECH DISORDERS IN CHILDREN

Annotation: The increase in the number of children with various speech development disorders requires more effective means and methods of correction and is a very urgent problem today. The article, based on clinical and psychological-pedagogical classification, examines speech disorders and hereditary factors in children of preschool and primary school age (in particular, delayed language development, stuttering, dysgraphia, etc.). b.). The role of the negative influence of social factors and the success of correctional and developmental work on the part of active and competent participation of parents in this process is emphasized. The traditional forms of involving parents in the correction of speech disorders in children, mainly of preschool age, are analyzed. It was noted that there was no system of interaction at school with primary school parents, many of whom were diagnosed with dysgraphia and dyslexia. As an example of the active involvement of parents and relatives in the correction process, Yu. B.Nekrasova, N. L. Karpova's family group speech therapy system presents the work experience of various age groups of stutterers. This system serves as a complex Union of psychology, pedagogy, speech therapy and non-medical psychotherapy. The complex of social rehabilitation of a person with speech disorders is carried out by one specialist, a family speech therapist. Studies conducted in these groups recommend:

imperfection of the child-parent relationship; trends in the child-parent relationship that contribute to the emergence, strengthening and maintenance of a speech defect; the role of personal and speech characteristics of parents in the occurrence of stuttering. The results suggest the presence of specific psychological mechanisms for the occurrence, consolidation and development of a speech defect as a translation of pathological behavioral structures from parents to children. The adaptation of the family group speech therapy system to preschool age in kindergarten conditions and the application of the experience of various age groups in classes with younger schoolchildren who have difficulties in mastering written speech in school conditions is shown. All work will be organized on the principles of the universal importance of the process of social rehabilitation, a family-oriented approach to the restoration of children's speech, the inclusion of the family in a single speech regime, the challenge and strengthening of a good mental state.

Key words: children, speech disorders, correction, parents, speech therapy of a family group, dysphonia, formation of a child's personality, parenting style, overprotection, hypoprotection.

Акыркы жылдары сүйлөөсү бузулган балдардын саны көбөйгөнү байкалууда. Ар кандай булактардын маалыматы боюнча, балдар арасында тилди өнүктүрүүнүн системалуу бузулушунун таралышы өскөн. [1, 44-58-бб.]. Сүйлөө-баарлашуунун негизги каражаты, ага көбүнчө баланын, өспүрүмдүн, чоң кишинин социалдык бакубаттуулугу көз каранды болот жана сүйлөөнүн кандай болбосун бузулушу тигил же бул даражада баланын психикалык өнүгүүсүнө, анын эмоционалдык-эрк чөйрөсүнө терс таасирин тийгизет, анын ишинде жана жүрүм-турумунда өзгөчө өзгөрүүлөрдү пайда кылуу жана мүнөздүн терс сапаттарынын өнүгүшүнө көмөк көрсөтүү менен чагылдырылат. Ар бир курак үчүн сүйлөөнүн бузулушуна артыкчылык берилет, бирок эч кандай курактык чектөө жок. Т. Г. Визель белгилегендей, сүйлөө бузулушунун ар кандай классификациясы бар: клиникалык, педагогикалык, клиникалык-психологиялык, психо-педагогикалык. Ошол эле учурда, нейропсихологияда патологиянын ар кандай түрлөрүнүн мээ механизмдери менен байланышына негизделген клиникалык классификация эң адекваттуу деп эсептелет [2, 183-бет]. М. Е. Хватцев, Ф. Лядцев, о. в. правдина, С. С. Ляпидевский, Гриншпун ж.б изилдөөчүлөр тарабынан иштелип чыккан сүйлөө бузулууларынын клиникалык классификациясы боюнча, сүйлөө патологиясынын ар кандай формалары, анын ичинде балдарда, алардын ар бири өзүнүн симптоматологиясына жана көрүнүштөрүнүн динамикасына ээ. Булар-үндүн бузулушу (дисфония, афония), үн чыгаруунун бузулушу (дислалия, ринолалия, дизартрия), сүйлөө темпинин бузулушу (брадилалия, тахилалия, баттаризм/парафразия, кекечтенүү ж.б.), жазуу жана окуунун бузулушу (аграфия жана дисграфия, алексия жана дислексия), системалык бузулуулар (афазия, алалия). Ар бир түрү үчүн бузуу өзгөчөлүктөрүнө ылайык ыкмалары жана түзөтүүчү логопеддик иш иштелип чыккан. Атайын логопедиялык мекемелерди комплектөө үчүн азыркы учурда биздин өлкөдө психо-педагогикалык (же педагогикалык, Р.Е. Левина) классификация колдонулат. Ал бирдиктүү педагогикалык мамилени ишке ашыруу үчүн маанилүү болгон сүйлөө жетишсиздигинин белгилерин бөлүп көрсөтүүгө негизделген: сүйлөө кемчиликтери психоллингвистикалык критерийлер боюнча эки топко бөлүнөт — баарлашуунун тилдик каражаттарынын бузулушу жана баарлашуу каражаттарын колдонуудагы бузулуулар. Биринчи топко төмөнкүлөр кирет: фонетикалык жана фонетикалык-фонематикалык өнүкпөй калуу, ошондой эле сүйлөөнүн жалпы өнүкпөй калуусу (ОНР). Экинчи топко кекечтик кирет, мында кемчиликтин негизи тилдик байланыш каражаттарын сактоо менен кептин коммуникативдик функциясынын бузулушу болуп

саналат. Ошондой эле, диагностикалык методдорду өркүндөтүү негизинен бала кезинде байкалган сүйлөө бузулууларынын дифференциациясынын өсүшүнө өбөлгө түзөрүн белгилей кетүү керек [3, 57-72-б].

Бул сүйлөө бузулуулары бар балдардын инсандык өнүгүү психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу зарыл. Ошентип, сүйлөөнүн жалпы өнүкпөгөндүгүндөгү кемчиликтердин ар кандай мүнөзүнө карабастан, бул топтогу балдардын сүйлөө ишмердүүлүгүнүн төмөндүгү интеллектуалдык жана аффективдик-эртүүлүк чөйрөсүнүн калыптанышына из калтырат: бир катар учурларда аларда инсандын патологиялык сапаттары, мүнөзүнүн невротикалык сапаттары өөрчүйт. Сүйлөө жетишсиздигине реакция артка чегинүү, өзүнө ишенбөөчүлүк, чыңалуу ж. б. Бул балдар шылдыңдоодон коркуп, сүйлөө кыйынчылыгын айланып өтүүгө аракет кылышат, сүйлөө менен баарлашуудан баш тартышат, жаңсоолорду колдонууга даяр. Г.Х. Юсупова жалпы сүйлөө өнүкпөгөн балдарда өзүн төмөн баалоо, оозеки баарлашуудагы кыйынчылыктар, тынчсыздануу, агрессивдүүлүк мүнөздүү экенин белгилейт [11]. Башталгыч мектеп курагында дисграфия жана дислексия сыяктуу сүйлөө бузулуулары ийгиликтүү окууга тоскоол болот. Дисграфиянын бир нече түрү айырмаланат: артикулярдык-акустикалык, мында үн чыгаруу, фонематикалык кабылдоо жана артикуляция бузулуулары байкалат; фонемалык таанууда көйгөйлөр мүнөздүү болгон акустикалык; кептин лексикограмматикалык тарабынын жетишсиз өнүгүшү менен шартталган аграмматикалык; көрүү-мейкиндик өкүлчүлүктөрүнүн бузулушун көрсөткөн оптикалык бузулуулар. Окуу процессинин бузулган операцияларын эске алуу менен дислексиянын классификациясын Р. И. Лалаева иштеп чыккан. Мында фонематикалык, семантикалык жана аграмматикалык дислексиянын бир нече варианттарын жана түрлөрүн, ошондой эле мейкиндик түшүнүктөрүнүн бузулушунан келип чыккан тактилдик дислексияны бөлүп көрсөткөн [8, 459-498-беттер].

Жазуу ишинин сапатында баланын оозеки сүйлөө тилинин дефекттери, тил анализинин жана сүйлөө көңүл буруусунун кыйынчылыктары болуусу мумкун. Ж.Б. Иншакова мындай деп жазат: "бүгүнкү күндө адистердин алдында татаал милдет коюлууда, ага генетикалык жана экзогендик факторлорду эске алуу менен балада болгон дефекттин патогенетикалык түзүмүн гана эмес, аны тарбиялоонун, окутуунун, үй — бүлөдөгү жана жакынкы чөйрөдөгү өз ара аракеттенүүнүн өзгөчөлүктөрүн эне — бала, ата — бала, үй-бүлөө-бала өз ара аракеттенүүсүн баалоо менен комплекстүү талдоо киргизилет. Балдардын сүйлөөсүнүн бузулушун коррекциялоодо ата-энелердин ролу натыйжалуу коррекциялык иш-чаралар жана окутуунун дифференцияланган программаларын негиздөө" [5, 288-бет]. Кепти өнүктүрүүгө ички жана тышкы факторлор чоң таасир этет. Ички факторлордун бири-кептин калыптануу процессинин жана башка жогорку психикалык функциялардын тукум куума шарты, мында сүйлөө бузулууларынын көбү тукум куучулук мүнөзгө ээ. Көптөгөн авторлор бул жаатта статистикалык маалыматтарды чогултуунун кыйындыгын белгилешет, буга байланыштуу адабиятта сандык көрсөткүчтөрдө дал келбестиктер кездешет. Ошентип, тукум куума фактор менен шартталган ринолалия үчүн маалыматтар 1,31% дан 30% га чейин. Кечеттик пайда болгондо тукум куучулук фактордун ролу 17% бөлүнөт. Дисграфия жана дислексия менен, эгерде мектепке чейинки курактагы баланын сүйлөөсү нормативдик түрдө өнүксө, бул бузулуулардын пайда болушуна тукум куума фактордун түздөн-түз таасири жөнүндө айтууга болбойт. Бирок, окуу жана жазуу сыяктуу татаал уюшулган көндүмдөрдү ишке ашыруу менен түздөн-түз байланышкан мээ зоналарынын функционалдык жетиле электиги ата-энелерде да байкалат. Тилдин кечигүүсү айрым үй-бүлөлөрдө 20,6% учурларда

бир нече муун бою байкалат. Бирок, тукум куучулук факторлор көбүнчө алдын ала шарттар болуп саналат, алар терс таасирлердин таасири астында сүйлөө патологиясына айланышы мүмкүн, адатта экзогендик-органикалык жана социалдык факторлор менен бирге пайда болот.

Сүйлөөсү бузулган балдар адистердин комплекстүү жардамына муктаж жана бүгүнкү күндө сүйлөө бузулуулары боюнча жетиштүү илимий практикалык тажрыйба топтолду, сүйлөө патологиясы бар балдардын өнүгүү өзгөчөлүктөрү ачылды. Бирок, түзөтүү жана өнүктүрүү ишинин ийгилиги бул процессте ата-энелердин активдүү жана сабаттуу катышуусунан көз каранды. Сүйлөө жөндөмү бузулган бала менен билим берүү жана дарылоо мекемелеринде гана эмес, үйдө, үй-бүлө чөйрөсүндө да машыгуу керек, анткени ата-энелер жана туугандар баланын инсандыгын гана эмес, анын тил эрежелерин жана сүйлөө жүрүм-турумун өздөштүрүүсүнө да таасир этет. Бала канчалык жаш болсо, ата-энелер түзөтүү процессине ошончолук активдүү катышуусу керек. Сүйлөөсү бузулган балдардын ата-энелери менен иштөөнүн психологиялык-педагогикалык ыкмаларын жана методдорун колдонуунун практикалык маселелерин чагылдыруу төмөнкү изилдөөчүлөрдүн илимий эмгектеринде каралган: О. В. Бачинанын, Е. В. Перчаткинанын, О. Л. Степанованын, Е. А. Щедрова, В.В. Мамаева ж. б. Ошол эле учурда адистер ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдары бар үй-бүлөлөрдө тарбиялоонун стилдеринин өзгөчөлүктөрүн белгилешет.

Үй — бүлөлүк мамилелердин системасы — алардын көрүнүшү, туруктуулугу жана өзгөрүшү-ошондой эле баланын сүйлөө бузулууларынын калыптанышына, бекемделишине жана өнүгүшүнө таасирин тийгизет; ата-эненин коррекциялык процеске болгон мамилеси менен бул процесстин натыйжасынын ортосундагы туруктуу байланыш белгиленет. Сүйлөө кемчиликтерин жоюунун заманбап жолдору болуп илимий жана практикалык психологиялык-педагогикалык комплекстүү кароо болуп саналат. Анын негизги жалпы жоболору: сүйлөөсү бузулган балдарды медициналык-психологиялык-педагогикалык диагностикалоону уюштуруу, текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча медикаментоздук дарылоону камсыз кылуу, сүйлөө функциясынын бузулушун калыбына келтирүүнүн психологиялык-педагогикалык процессин уюштуруу, сүйлөө жана коммуникативдик көндүмдөрүн калыбына келтирүү жана өнүктүрүү процессине үй-бүлөнүн активдүү катышуусу үчүн шарттарды түзүү. Ошол эле учурда адистер (логопеддер, нейропсихологдор, психологдор) көптөгөн ата-энелер уулунун же кызынын сүйлөө көйгөйлөрүн узак түшүндүрүү иштеринен кийин гана түшүнө башташарын жана баланын сүйлөө өнүгүүсүн оңдоодо алардын кызыгуусун жана активдүүлүгүн дайыма эле түшүнө бербестигин белгилешет. Мектепке чейинки курактагы ата-энелер менен иштөөнүн негизги ыкмасы-баарлашуу, ачык сабак, ар кандай сурамжылоолор жана ата-энелер чогулуштары. Ошондой эле логопеддер, педагогдор жана психологдор балдардын сүйлөөсүн калыптандырууга карата ата-энелердин кызыгуусун жана жоопкерчилигин жогорулатуу максатында балдары бар ата-энелер үчүн тематикалык майрамдарды, тегерек столдорду, мастер-класстарды, конкурстарды өткөрүшөт, бирок улуулардын активдүүлүгү анча чоң эмес. Мектепте, эреже катары, сүйлөө бузулуулары бар балдары бар ата-энелер үчүн атайын иш-чаралар уюштурулбайт. Логопед-Педагог жылдын башында жана аягында бардык кенже класстардын окуучуларына диагноз коет жана жыл бою жазуу жана окуу бузулуулары бар балдардын чакан тобу (комиссиянын жолдомосу боюнча 10-12 адам менен алектенет, ал эми калган проблемалуу балдардын ата-энелерине сүйлөө борборлоруна кайрылууга кеңеш берилет, алардын көбүндө сабактар

балдар менен гана өткөрүлөт. Социореабилитация процессине анын бардык этаптарында кекечтердин ата-энелерин жана туугандарын кошуунун маанилүүлүгү үй-бүлө баланы жөн эле тарбиялап койбостон, анын кызыкчылыктарын жана жөндөмдөрүн өнүктүрүүнү алдын ала аныктап гана койбостон, келечектеги жашоонун кандайдыр бир "моделин" түзөт. Болуп жаткан дарылоого бейтаптардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн терең мотивациялык-инсандык "чөмүлүүсү" логоневроздон сөздүн, баарлашуунун гана эмес, инсандын да системалуу бузулушу катары анык чыгуунун маанилүү шарты болуп саналат [7, 18-б.]. Кемчиликке болгон мамиле көйгөйү 1988-1997-жылдары кекечтенген бейтаптардын үй-бүлөлөрүндөгү бала-ата-энелик мамилелердин материалында талданган.. Жүргүзүлгөн изилдөөлөр бул мамилелердин ар кандай дисгармониясын аныктады:

- 1) кекечтикти "кемсинте" деп мамиле кылуу (бул көбүнчө аталардан жана улуу агалардан байкалат);
- 2) дефекттин маанисин апыртуу, ага ашыкча фиксациялоо, балага ашыкча кам көрүү, гиперопека, бул иш жүзүндө оорунун культуун жаратат жана "оорулуу" баланын ролун козутат;
- 3) мурункусуна карама — каршы-кемчиликтин маанисин төмөндөтүү: ата-энелер талапты жогорулатуу, баланы натыйжалуу "өзү менен иштөө" менен кемчиликте тез арада жоюуга болот деп эсептешет. Иш жүзүндө мындай мамиле стили үй-бүлөдө "үстөмдүк", контролдук-жөнгө салуучу атмосфераны түзөт, бул баланын тынчсыздануусун, өзүнө ишенбестигин жогорулатат жана сүйлөө функциясынын өнүгүшүнө дагы көбүрөөк бөгөт коет;
- 4) баланын ийгиликке жетишине (иштин ар кандай түрлөрүндө) ашыкча басым жасалганда (иштин ар кандай түрлөрүндө) үй — бүлөдөгү мамилелердин талаптуу "формасы, бул дайыма күчөп турган чыңалууга алып келет жана мунун мүмкүн болуучу натыйжасы катары—өзүнүн жетишпестигин актоо жана өзүн-өзү актоо катары" кекечтенип кетүүгө алып келет [7, 49-51-беттер]. Белгилей кетсек, биздин изилдөөлөр ар кандай невроздордон жабыркаган балалуу үй-бүлөлөргө байланыштуу А.С. Спиваковская жана А. И. Захаровдун тыянактарын тастыктайт. Акыркы изилдөөлөр бала-ата-эне мамилесиндеги сүйлөө кемтигинин пайда болушуна, бекемделишине жана сакталышына өбөлгө түзгөн дагы бир тенденцияны аныктады - эненин гиперопекасы баланын сүйлөө функцияларын кабыл алууга умтулганга чейин, бул кемчиликке жана ооруга сыйынууга алып келет; ата-эненин авторитардык стили, баланын сүйлөө функциясын бөгөттөп, баарлашуудан качууга чейин анын коргонуу реакциясын козгойт; өз баласын баалабай коюу, аны инсандык проблематика чөйрөсүнөн сүрүп чыгаруу, бул жалпысынан баарлашуунун баалуулугунун төмөндөшүнө алып келет, ал эми кекечтенүү ата-энелердин көңүлүн өзүнө тартуунун ыкмасы болуп калышы мүмкүн; жалпы депрессиялык абал, күнөө сезиминин жогорулашы, балдардын жана ата-энелердин эмоционалдык чыңалуусу, бул жогорку сензитивдүүлүккө жана жетишсиздик сезимине алып келет [7, 116-б.].

Ар кандай курактагы логопсихотерапиялык топтордун катышуучуларына байкоо жүргүзүү жана даярдык этабынын материалдарын талдоо кекечтиктин пайда болушунда жана бекитилишинде ата-энелердин айрым инсандык жана сүйлөө өзгөчөлүктөрү маанилүү экендигин көрсөтөт: балдардын сүйлөө бузулууларын оңдоодо ата-энелердин ролу жетишсиз. Табылгалар ата-энелерден балдарга патологиялык жүрүм-турум структураларын которуу катары кекечтиктин пайда болушунун, бекемделишинин жана өнүгүшүнүн өзгөчө психологиялык механизмдеринин бар экендиги жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет. Жогоруда аталган бардык проблемаларды кыйла натыйжалуу чечүү үчүн үй-бүлөлүк логопсихотерапия

топторундагы үй-бүлө менен иштөө социореабилитация процессинин жалпы адамзаттык мааниси, норма жана патология проблемасына нравалык-психологиялык мамиле, психологиялык-педагогикалык жана психотерапевттик таасирлердин биримдиги, ата-энелер түзөтүү процессине активдүү жана тең укуктуу катышкан ар кандай курактагы психотерапевттик жамаатты уюштуруу принциптерине негизделет. Бул тажрыйба балдардын, өспүрүмдөрдүн жана чоңдордун башка психофизиологиялык, инсандык жана сүйлөө бузулуулары үчүн социореабилитация процессин уюштуруунун модели катары кызмат кыла алат. Авторлор белгилегендей, бала бакчанын шартында кекечтенген мектепке чейинки балдар үчүн үй-бүлөлүк топтук логопсихотерапия системасынын төмөнкү өзгөчөлүктөрү жөнүндө айтууга болот:

1. Коррекциялоо процессинин инсанга багытталган багыты баланын өзүндө эмес, сүйлөө коммуникациясын калыптандыруу процессинде толук кандуу сүйлөөнү калыбына келтирүүнү болжолдойт. Логопсихотерапиялык процесстин негизги милдети-баланын чыгармачыл ажырагыс инсандыгын калыптандыруу, анын курчап турган дүйнө менен жана баарынан мурда үй-бүлөдөгү жакын чөйрө менен болгон мамилесин шайкеш келтирүү. Мындай ыкманын негизинде кекечтенүү дефектологияда кабыл алынган сүйлөөнүн темпинин, ритминин бузулушу катары эле эмес, маанилүү баарлашуу кырдаалдарында сүйлөө бузулушунда көрүнгөн татаал психофизиологиялык чыңалуу абалы катары каралат.
2. Үй-бүлөлүк топтук логопсихотерапия тутуму логопедиялык жана психокоррекциялык таасирлердин бири-бирине өтүшүн камтыйт. Анын алкагында айкалышкан методдор жана ыкмалар колдонулат. Алардын өзгөчөлүгү иштин жалпы психокоррекциялык мазмунуна кепти жана үндү функционалдык окутуунун ар кандай түрүн киргизүү болуп саналат. Ошентип, кекечтенген мектепке чейинки курактагы балдардын жылмакай сүйлөөсүн калыптандыруу үчүн логопсихотерапиялык технологияларды колдонуу жөнүндө айтууга болот.
3. Логопсихотерапиялык процессти уюштуруу балдар менен педагогдордун, балдар менен ата-энелердин, ата-энелердин жана педагогдордун диалогдук өз ара аракеттенүүсүнүн негизинде ишке ашат, бул алардын жакын туугандарынын балдары менен бирге активдүү катышууну талап кылат. Үй-бүлөнүн бардык мүчөлөрүн бир эле учурда бирдиктүү логопсихотерапиялык процеске "чөмүлүү" бүт үй-бүлөнү бирдиктүү сүйлөө режимине, бирдиктүү "маанилик талаага" жана абалдардын бирдиктүү (жакын) динамикасына киргизүүгө мүмкүндүк берет.
4. Коррекциялык процессти түзүү баланын сүйлөө жана инсандык өнүгүүсүнүн натыйжалуулугун шарттаган саногендик (оң, жандандыруучу, Ю.М. Орлов боюнча) психикалык абалдардын (баарыдан мурда ийгиликтин маанилүү психикалык абалдарынын) пайда болушунун, күчөшүнүн жана бекемделишинин фонунда жүрөт. Балдар жана алардын ата-энелери менен иштөөнүн бардык формаларында "ийгилик" кырдаалын пайда кылуу алардын өзүнө болгон ишенимин, жөндөмүн жогорулатат жана ата-энелерде туура сүйлөө жүрүм-турумуна алып келет.

Е.А. Соколова тарабынан "сабактан тышкары иш-аракеттерде жазуу тилин өздөштүрүү кыйынчылыгы бар кенже мектеп окуучуларында коммуникативдик жалпы окутуу аракеттерин калыптандырууну психологиялык-педагогикалык коштоо" эксперименталдык программасы иштелип чыккан, анда башталгыч мектептин шартында балдарга жана алардын ата-энелерине карата логопсихотерапиянын үй-бүлөлүк топтук системасынын бир катар принциптери, ыкмалары жана методдору колдонулат. Бул

программа мугалим тарабынан жүргүзүлүп жаткан жазуу тилин коррекциялоо программаларын, ошондой эле башталгыч класстардын мугалимдери тарабынан ишке ашырылып жаткан сүйлөө көйгөйлөрү бар кенже окуучулардын жеке өнүгүү программаларын толуктайт. Жогоруда аталган программанын өзгөчөлүктөрү:

1. Анын инсандык базалык компоненттерин өнүктүрүүнүн негизинде баланын толук кандуу оозеки жана жазуу тилин калыбына келтирүүнү камтыган инсанга багытталган коррекциялык-өнүктүрүү процесси, бул толук кандуу сүйлөө жана окуу иш-аракеттеринин калыптанышына өбөлгө түзөт.

2. Кенже мектеп жашындагы балдардын коммуникативдик жалпы билим берүүчү иш-аракеттерин калыптандыруунун өзгөчө логопсихотерапиялык технологияларында (айкалышкан методдор жана ыкмалар) ишке ашырылуучу логопедиялык, педагогикалык жана психокоррекциялык таасирлердин өз ара ишке ашуусу.

3. Коммуникативдик окуу аракеттерин калыбына келтирүү жана өнүктүрүү процессине жазуу тилин өздөштүрүүдө кыйынчылыктары бар окуучулардын үй-бүлө мүчөлөрүн активдүү тартуу.

4. Балдардын жазуу тилине болгон баалуу мамилесин калыптандыруу үй-бүлө мүчөлөрүнүн жазуу тилинин маанилүүлүгүн жогорулатуу аркылуу жүзөгө ашырылат.

5. Балдардын коммуникативдик жалпы окуу иш-аракеттерин калыбына келтирүү жана өнүктүрүү процессин куруу баланын сүйлөө жана инсандык өнүгүүсүнүн натыйжалуулугун шарттаган психикалык оң абалдарды пайда кылуунун, күчөтүүнүн жана бекемдөөнүн фонунда болот. Балдар жана алардын ата-энелери менен иштөөнүн бардык түрлөрүндө "ийгилик" кырдаалын түзүү алардын өзүнө болгон ишенимин, жөндөмүн жогорулатат жана ата-энелерде туура сүйлөө жүрүм-турумуна жана балдардын каталарынын азайышына алып келет.

6. Топту топтоо үй-бүлөлүк топтук логопсихотерапия системасынын негизгилеринин бири болгон ар кандай курактык принцип боюнча жүрөт [7, 301-бет].

Кенже окуучулардын жазуу тилинин бузулушун оңдоодо логопсихотерапиянын үй-бүлөлүк топтук принциптерин, ыкмаларын жана методдорун колдонуу практикасы да бул системаны башка сүйлөө бузулууларына да колдонуу мүмкүндүгүнө ынандырат. Өз кезегинде, бул заманбап педагогду, психологду жана дефектологду заманбап балдар үчүн даярдоодо жаңы, татаал комплекстүү милдеттерди коет: бул адистер ар кандай курактагы балдардын сүйлөө, инсандык, коммуникативдик бузулууларын оңдоо боюнча активдүү ишке тарта алышы керек жана алардын ата-энелери менен туугандарын да.

Колдонулган адабияттар:

1. Бенилова, С. Ю. (2017) Детский аутизм и системные нарушения речи: особенности и принципы дифференциальной диагностики. Специальное образование, № 3, – С. 44-58.
2. Визель, Т. Г. (2005) Основы нейропсихологии. – М.: АСТ: Астрель: Транзиткнига, – С.384.
3. Гриншпун, Б. М. (2006) Классификация нарушений речи. В кн.: Л. С. Волкова (ред.), Логопедия. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, – С. 57-72.
4. Дяченко, Л. А. (2010) Основы генетики в дефектологии. Славянск: б. и., – С.29.

5. Иншакова, О. Б. (ред.) (2007) Письмо и чтение: трудности обучения и коррекция. 2-е изд., испр. – М.: Московского психолого-социального института, – С.288.
6. Карпова, Н. Л. (2003) Основы личностно-направленной логопсихотерапии. 2-е изд., испр. и доп. – М.: МПСИ: Флинта, – С.200.
7. Карпова, Н. Л. (ред.) (2011) Семейная групповая логопсихотерапия: исследование заикания. СПб.: НесторИстория, – С.328.
8. Лалаева, Р. И. (2006) Нарушения письменной речи. В кн.: Л. С. Волкова (ред.), Логопедия. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, – С. 459-498.
9. Левина, Р. Е. (ред.) (1967) Основы теории и практики логопедии. – М.: Просвещение, – С.367. Некрасова, Ю. Б. (1992) Психологические основы процесса социореабилитации заикающихся. Автореферат диссертации на соискание степени доктора психол. наук в форме доклада. – М., Российский психологический институт, – С.45.
10. Некрасова, Ю. Б., Бодалев, А. А., Карпова, Н. Л. и др. (1996) Разработка новых путей социореабилитации людей с различными формами нарушенного общения. Вестник РГНФ, № 3, – С. 199-206.
11. Юсупова, Г. Х. (2003) Особенности личностного развития дошкольников с общим недоразвитием речи. Автореферат диссертации на соискание степени кандидата психол. наук. Нижний Новгород, Нижегородский государственный педагогический университет, – С. 24.

Рецензент: кандидат педагогических наук, доцент Омуралиева Э.К.